

Neznáme zaniknuté stredoveké hrady a hrádky Gemera a Novohradu

OZ MOLINA

Správa o realizácii projektu

Metodický postup a priebeh projektu

Výsledky a prínos projektu

V Bratislave 31.12.2024

Metodický postup a priebeh projektu

Prvým krokom v začiatkoch realizácie projektu bola heuristika dát o hradoch a hrádkoch na vymedzenom území (tab. 1).

Lokalita	LiDAR	Google earth	vojenské mapy	povrchový prieskum	archeologický výskum	geofyzikálny prieskum	letecké snímky
České Brezovo – hrad Slatina	x	x		x		x	
České Brezovo – hradná stráň	x	x	x	x		x	
Gemer – komitátny hrad	x			x	x	x	
Gemer – predsunuté opevnenie	x			x		x	
Rybník nad Turcom – hrad Drienok	x			x	x	x	
Rybník nad Turcom – hrádok I nad Drienkom	x			x		x	
Rybník nad Turcom – hrádok II nad Drienkom	x		x	x		x	

Tab. 1: Zoznam hradov a hrádkov Gemera a Novohradu a možnosti ich aktuálnej detekcie .

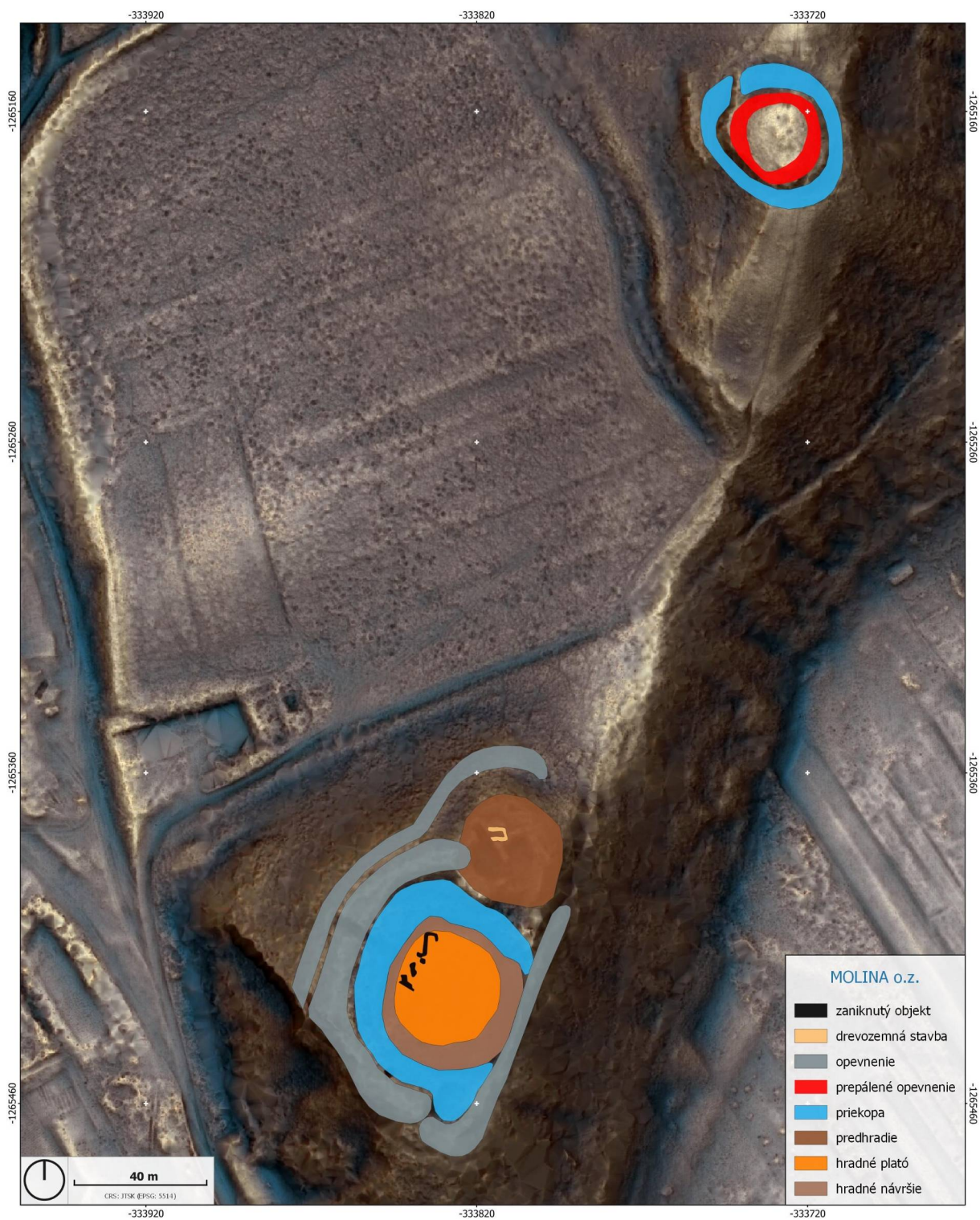
Už počas prípravy predloženého projektu sme začali s heuristikou prvotných dát – detailným skúmaním dát z leteckého laserového skenovania (ďalej len LLS) a rešeršom archeologickej a historickej literatúry a ostatných dostupných mapových podkladov. Na základe toho sme vybrali niekoľko stredovekých lokalít s potenciálom, ktorý sme zvýraznili vykonaním geofyzikálneho prieskumu. Vhodnou metódou ako plošne skúmať ruiny hradov a hrádkov sú geofyzikálne metódy kvôli svojej časovej, priestorovej aj ekonomickej efektívnosti v porovnaní s archeologickým výskumom. Zvolená bola konkrétne magnetometrická metóda, ktorá je efektívna pri prieskumoch väčších plôch s rôznymi typmi archeologických objektov.

Výsledky a prínos projektu

Ako už bolo uvedené, v rámci projektu sme využívali geofyzikálnu prospekciu, aby sme priniesli nové informácie o celkovom výzore hradov, hrádkov a stredovekých sídel v regiónoch Gemer a Novohrad, ktoré sú často pri výskume opomínané, hoci sa tu nachádzajú početné významné stredoveké pamiatky. Archeológia a geofyzika sa navzájom dopĺňajú a v súčasnej vede úzko spolupracujú. Výstupmi projektu sú interpretované plány zistených štruktúr hradov a ich opevnení, získané geofyzikálnym prieskumom, ktoré bolo možné ďalej preniesť na súčasné mapové podklady a porovnať s dátami z LLS. To všetko sa realizovalo za pomoci počítačových programov (geofyzikálne/geodetické softvéry, geograficko–informačné systémy). Z nich bolo možné ďalej vytvoriť rôzne typy výstupov (pôdorysy, modelácie, rozmiestnenie objektov, celkové interpretačné plány lokality a pod.). Interpretácia dát bola kľúčová fáza celého projektu, v ktorom boli surové dáta resp. výsledky spracovania dát z prieskumu pretvorené do všeobecne zrozumiteľnej formy. Prínos projektu spočíval predovšetkým v získaní nových informácií o vybraných pamiatkach a v zbere archeogeofyzikálnych a priestorových údajov, ktoré môžu byť použité na ďalšiu vedeckú prácu a pri ochrane týchto pamiatok pri prehodnotení stupňa ich ochrany, resp. Jeho zavedenia. Za prínosné považujeme aj to, že predložený projekt bol zameraný na regióny Gemer a Novohrad, pretože takmer všetky hrady, ktoré sa tu nachádzajú, sú zachované v ruinálnom stave a sú pomerne málo známe. V mnohých prípadoch, kvôli absencii pamiatkových výskumov nie je známy druh, rozsah a dispozícia opevnenia stredovekých sídel.

Obr. 1: Hradné návršie hradu Gemer s priekopou (hore) a pohľad na hrad z predsunutého opevnenia v polohe Strážny vrch (dole).

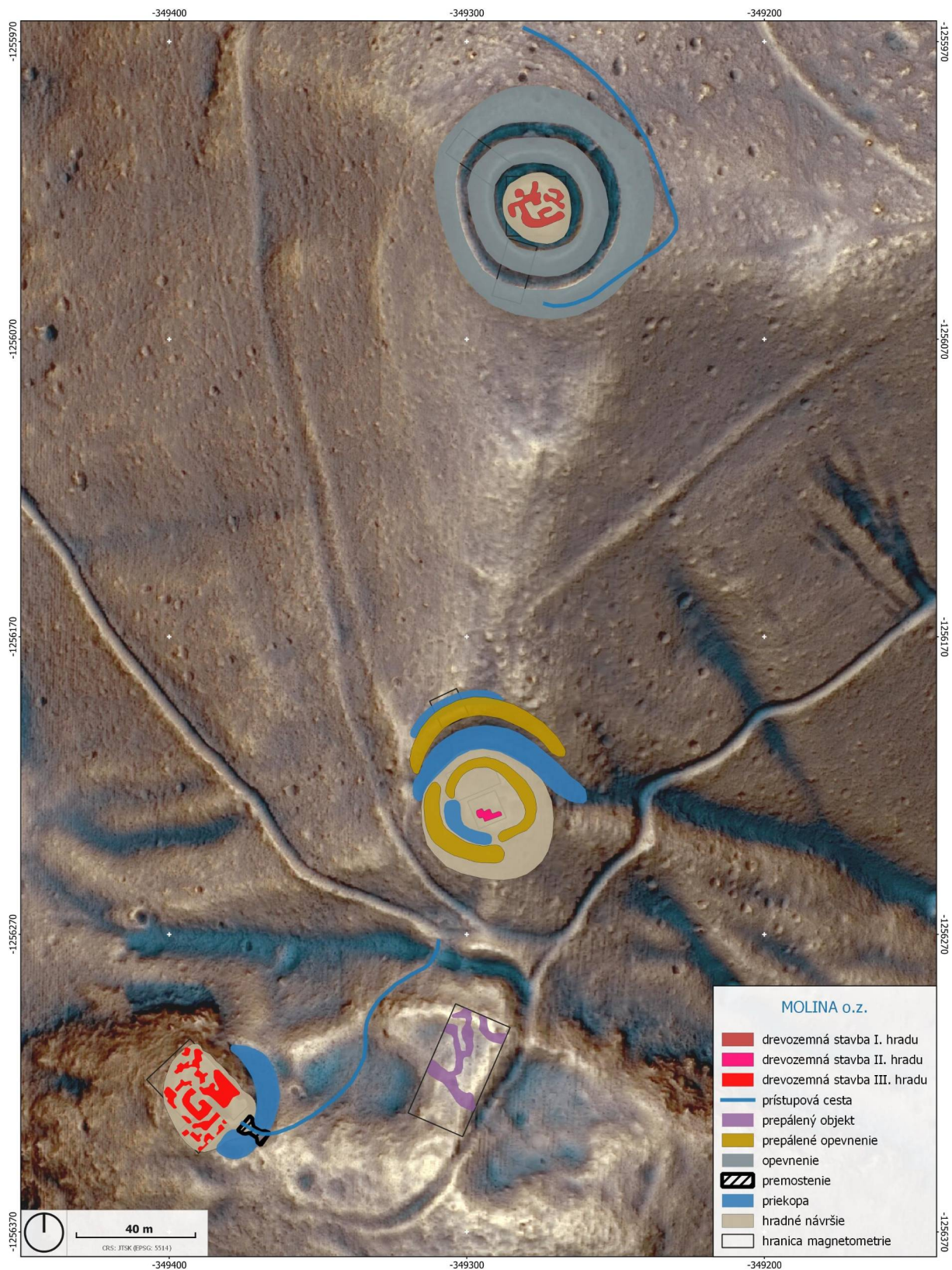

Obr. 2: Interpretácia nameraných údajov z magnetometrie na podklade LLS snímku (zdroj produktov LLS: ÚGKK SR, vizualizácia dát LLS: T. Lieskovský, súr. systém S-JTSK, EPSG: 5514).

V rámci geofyzikálneho prieskumu komitátneho hradu Gemer a predsunutého opevnenia v polohe Strážny vrch boli merané všetky ich dostupné plochy. Nemerané plochy pokrýval veľmi hustý vegetačný porast. Na základe nameraných údajov bolo možné interpretovať jednotlivé prvky opevnení, priekop a samotného hradného jadra, ktoré sú graficky vyobrazené. Na samotnom hradnom plató a predhradí bolo možné identifikovať v rámci meraných plôch aj niekoľko zahĺbených objektov. Predsunuté opevnenie v polohe Strážny vrch nesie známky prepálenia a možno predpokladať, že zaniklo požiarom.

Obr. 3: Priekopa a opevnenia I. hradu (hore) a pohľad na premostenie a pivnicu v polohe III. hradu v Rybníku nad Turcom (dole).

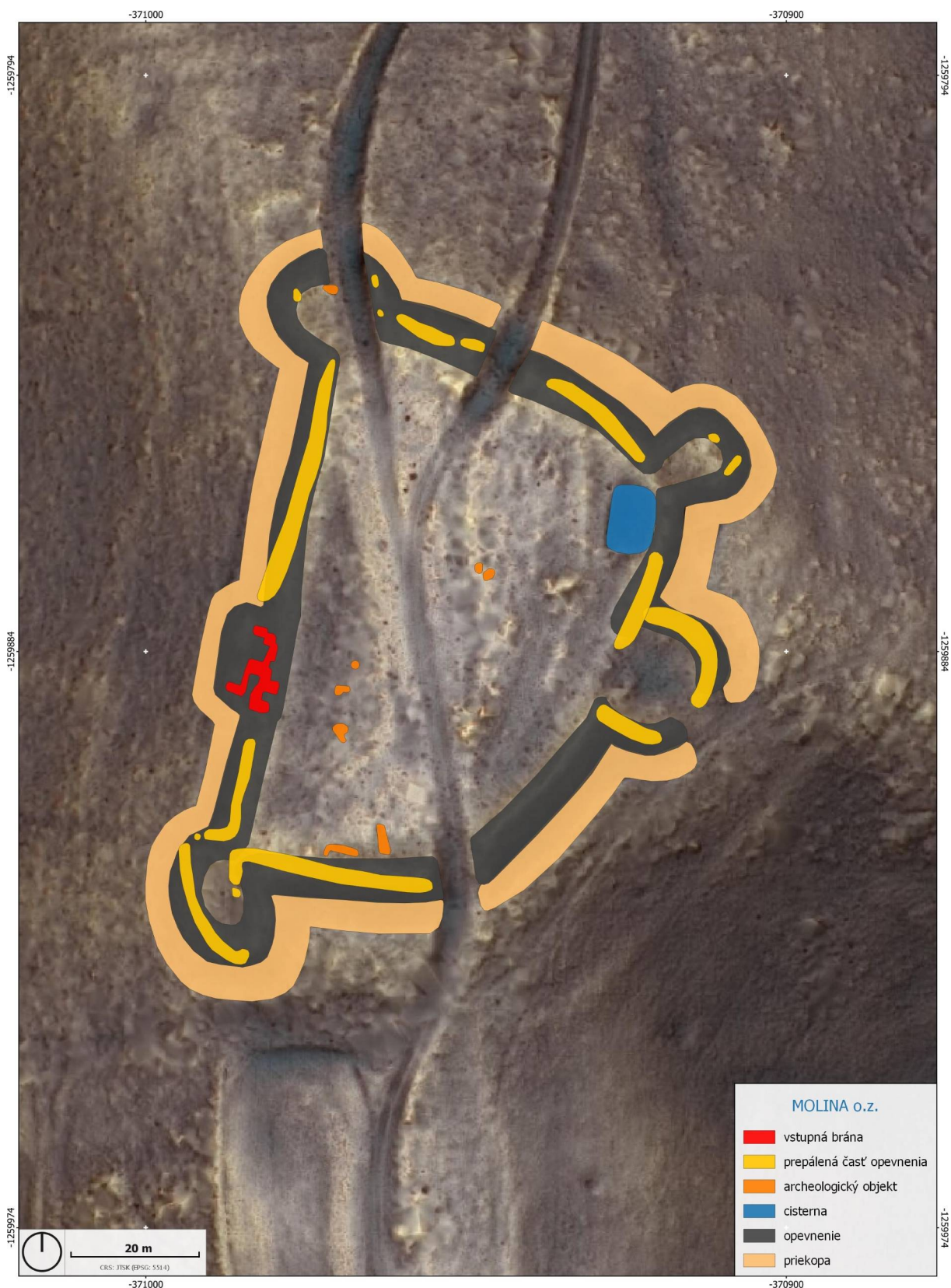

Obr. 4: Interpretácia nameraných údajov z magnetometrie na podklade LLS snímku (zdroj produktov LLS: ÚGKK SR, vizualizácia dát LLS: T. Lieskovský, súr. systém S-JTSK, EPSG: 5514).

V rámci geofyzikálneho prieskumu troch stredovekých hradov, alebo hrádkov v k. ú. Rybník nad Turcom boli preskúmané všetky plochy, na ktorých to dovoľoval vegetačný pokryv. Na I. Hrade, ktorý sa nachádza najsevernejšie sa okrem jeho fortifikačných prvkov v podobe dvoch masívnych kruhových opevnení a priekop, podarilo zachytiť aj doposiaľ neznáme stavby, pravdepodobne drevozemného charakteru. Prejavili sa v podobe anomálnych magnetických štruktúr s vysokými amplitúdami, ktoré nesú známky požiaru a prepálenia, a ktoré sú usporiadané pomerne pravidelne v priestore hradného návršia. Posledným zachyteným prvkom je prístupová komunikácia, ktorá sa obtáča zo severu na juh okolo posledného prstenca hradného opevnenia, pričom dodržiava pravidlo pravej ruky potenciálnych útočníkov.

Na hradnom návrší II. Rybnického hradu sa podarilo preskúmať 2 menšie plochy. Na centrálnej ploche sa javí menšia stavba, rovnako drevozemného charakteru. Valové fortifikačné prvky II. hradu javia na rozdiel od prvého hradu oveľa väčšia známky prepálenia a požiaru. Medzi nimi sa nachádzali priekopy, z ktorých najhlbšia sa nachádza na severnej strane, smerom k I. hradu.

Posledným a pravdepodobne najmladším z trojice Rybnických hradov je najjužnejší III. hrad. Východne od tohto hradu bola preskúmaná plocha 40 x 20 metrov, na ktorej sa zachytili prepálené objekty. Tie môžu súvisieť možno s pravekým osídlením, nakoľko podľa leteckých laserových snímok sa tu nachádzalo praveké opevnené hradisko a samotný stredoveký hrad bol vybudovaný na jeho najzápadnejšom skalnatom výbežku. Prístupová cesta ku hradu sa tiahla od severovýchodu, smerom ku kamennému premosteniu, ktoré tu bolo ponechané z juhovýchodnej strany, pri tesaní a hĺbení mohutnej priekopy, prehradzujúcej hradné návršie z východu. Z ostatných strán bol hrad chránený strmými skalnými zrazmi a murovanými hradbami. Dodnes sa z tohto hradu zachovali menšie torzá architektúr hradobných múrov a pivnica. Geofyzikálnym prieskumom sa podaril zachytiť zahĺbené štruktúry, alebo vrstvy, ktoré prešli silným žiarom, a ktoré sa podľa všetkého nachádzajú medzi zaniknutými hradnými múrmi pod zemou, z čoho je možné rekonštruovať približný pôdorys hradu.

Obr. 5: Interpretácia nameraných údajov z magnetometrie na podklade LLS snímku (zdroj produktov LLS: ÚGKK SR, vizualizácia dát LLS: T. Lieskovský, súr. systém S-JTSK, EPSG: 5514).

Na novo objavenom hrade v polohe Slatina, nad Českým Brezovom sa nám podarilo geofyzikálne preskúmať jeho celú plochu o veľkosti 1 hektára. Takmer z každej jeho strany sa nám podarili zdokumentovať prepálené valové opevnenie hradu, z čoho možno usudzovať, že zanikol násilne a náhle. Zo západnej strany jeho opevnenia sa nám podarili zachytiť pravouhlé štruktúry, ktoré interpretujeme ako zaniknutý vstup do hradu. V niektorých častiach hradu sa podarili identifikovať sporadické zahĺbené archeologické objekty. Najhlbším objektom celého hradu je cisterna, ktorá sa nachádzala v jeho severovýchodnej časti. Celý hrad má mierne oválny pôdorys a obkolesujú ho zaniknuté hradby s vonkajšími priekopami a štyrmi podkovovitými baštami. O hrade sa nám nepodarilo získať žiadne písomnosti, ktoré by datovali jeho vznik, prípadne majiteľov.

Obr. 6: Interpretácia nameraných údajov z magnetometrie na podklade LLS snímku (zdroj produktov LLS: ÚGKK SR, vizualizácia dát LLS: T. Lieskovský, súr. systém S-JTSK, EPSG: 5514).

Posledným skúmaným a interpretovaným zaniknutým hradom bol hrad v polohe Hradná stráň v Českom Brezove. Hrad bol pravdepodobne rodovým sídlom Uhorského šľachtica Feliciána Zacha, ktorý sa narodil okolo roku 1277, a teda jeho výstavbu možno predpokladať v druhej polovici 13. storočia. Do hradu sa vstupovalo zo severnej strany po kamennom moste, cez jeho vonkajšie opevnenie a priekopu, ktoré podľa magnetických dát nenesie stopy požiaru. Stopy požiaru naopak nesie tenké palisádové opevnenie a dve menšie valové opevnenia s priekopou medzi nimi, cez ktoré sa vstupovalo do najvyššej časti hradu. Na nej sa nachádzala stavba, alebo obytná veža palácového charakteru. V juhovýchodnej časti hradu, sa nachádzala aj hradná cisterna.

Ani jeden z nami skúmaných hradov či hrádkov nie je národnou kultúrnou pamiatkou, a to ani komitátny hrad Gemer a ani jedna z najrozsiahlejších opevnených sústav stredovekých sídel v Rybníku nad Turcom, tvorená hradom Drienok, jeho predhradiami (hrádok I a hrádok II) a ďalšími opevňovacími prvkami. Úplne na okraji záujmu a pamiatkovej ochrany stoja lokality v Českom Brezove, pretože o jednom hrade, ktorý tu existoval sa dosiaľ ani nevedelo. Preto má realizácia geofyzikálnej prospekcie na takýchto nepreskúmaných lokalitách veľký zmysel a môže upriamiť pozornosť práve na regióny Gemer a Novohrad a ich archeologické kultúrne dedičstvo a potrebu jeho dokumentácie modernými vedeckými a technickými metódami.

Ako už bolo popísané, všetky merané plochy boli geodeticky zamerané GNSS aparátúrou, aby sme mali presné koordináty a vedeli magnetogramy jednak vsadiť do mapových podkladov, ale na požiadanie Pamiatkového úradu im dodať tieto body a dáta, aby ich mohli zaradiť do svojich databáz, čo im rozšíri možnosti ochrany týchto území. Výsledky našich projektov vždy prezentujeme verejnosti, prezentáciami na rôznych podujatiach, ale aj publikačne.

Všetky tieto kroky slúžia pre potreby ochrany pamiatok a kultúrneho dedičstva. Detekcia, dokumentácia a nedeštruktívny výskum sa tak ukazujú ako veľmi potrebné a práve náš projekt k tomu prispieva.

Použitá literatúra:

Plaček/Bóna 2007 – M. Plaček/M. Bóna: Encyklopédia slovenských hradov. Praha/Bratislava 2007.

Projekt bol realizovaný s poskytnutím dotácie zo štátneho rozpočtu prostredníctvom rozpočtu Ministerstva kultúry SR, číslo zmluvy: MK-6838/2023-194.